

UNITÁRIUS ÉLET

XII. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

1958. OKTOBER HO

Tíz év után

Október 7-én múlt tíz esztendeje annak, hogy Egyházunk Consistoriuma által kiküldött bizottság tagjai, az Egyház nevében és a Magyar Köztársaság Kormányának képviselőjében az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter: állam és az egyház közötti viszony kérdésének mindkét részről óhajtott békességes és helyes rendezése céljából megkötött egyezményt aláírták. Az állam és az egyház életében tíz esztendő alig több, mint egy pillantás. Az állam polgárajának és az egyház híveinek életében azonban egy évtized már lehet történelemformáló idő. Mert tíz esztendő rostáján sokszor rőt levélként peregnek az avarba elavult igazságok, míg bölcsőjéből ugyanakkor új eszmék kelnek szárnyra s friss erőikkel egész nemzedékeket újítanak meg.

Most, amikor tíz év után megállok egy pillanatra ennél a határkőnél, lelkemben az emlékezés érintésére, mint a napsugár csókjára ébredt méhkas népe, felzsonganak a gondolatok.

Mily nagyszerűek a tudás, az értelem és a művészi lélek technikai és szellemi alkotásai!

Csodálatos a kezdeti kultúra korszakában a faeke, mellyel az akkori ember felborzolja a föld színét, hogy betakargassa a rögök alá a magot. Csodálatos az első bölcső és modern utódja az áramvonalas gyerekkocsi s praktikus egyszerűségével még azt is túlszárnyaló „mózeskosár“, melyben a szocializmust együtt építő férfi és nő munkabasiető útján álomba ringatja saját jövőjét. Csodálatos a felhőkön áttörő reflektor fénycsövájának egykori őse, az első méceses, a gőzgép és a lökhajtásos motor...

En legtöbbször talán a hidakat csodáltam meg. Nekem a hidról mindig eszembe jut öntudatra ébredt ősünk nagy megdöbbenése, mely akkor rémült ki arcán, amikor eléje tátongott az első szakadék, vagy elzárta útját a zúgó áradat és szinte hallom a boldog halleluját, mely úgy buggyant ki az ajakán, hogy benne zengett az egész emberségének szent öröme, amikor először hidalta át a szakadékot, vagy átegyensúlyozta magát az első pallón a tajtékzó víz felett.

A hid csodálatos alkotás! Átsegít a mélységeken és felkínálja a túlsó part gazdag világát.

És ahogyan a tíz esztendővel ezelőttiekre emlékszem, arra gondolok, hogy az állammal való egyezményünk

megkötése is hidverés volt, és egyházi életünk hidja ez az egyezmény azóta is. Hálátlanok volnánk, ha a hidon járva, a hidépítés idejére és munkájára nem gondolnánk és esztelen nemzetség lennénk, ha a hid karbantartását elhanyagolnók. Mert a hidakat gondozni kell. Ebben az esetben a hidfenntartó erők: a hűség, mely megnyilatkozik az egyház vezetői, a lelkesek és a hívek részéről a szocializmust építő állammal szemben; a jó lélekből való segítőkészség, amellyel mindnyájan támogatjuk Népköztársaságunk kormányát nemzetünk jövőjének biztosítását szolgáló törekvéseiben; a békességes lélek, mellyel nap mint nap megvívjuk kemény harcunkat a békéért és küzdünk a háborúnak még a gondolata ellen is. S mindezt nem csupán kötelességből tesszük, hanem természet-szerűen, mert féltjük a jövőt, mely felé utunk az immár tízéves hidon át vezet.

És ugyanakkor jóleső érzéssel állapítjuk meg azt, hogy az állam az egyházzal szemben vállalt kötelezettségeinek nemcsak hogy mindig a legnagyobb készséggel tett eleget, hanem azon messze túlmenően a vele megkötött egyezmény keretein felül támogatott azzal, hogy ámbár 1959. január elsejével immár az 50%-os csökkentés ideje következett be, de mégis teljes összegében folyósítja államsegélyeinket ma is. Alkotmányunk szelleme és idevonatkozó tételjei pedig kezesség arra, hogy vallásos életünket szabadon élhetjük és istentiszteleteinket zavartalanul tarthatjuk a jövőben is.

Tíz év utáni számadásunkban legmegnyugtatóbb tételünk az, hogy e nehéz évtized küzdelmei és viharai között soha még csak eszünkbe sem jutott a hidrobantás iszonyú terve s az első pillérek építéséhez adott erőnk företlen most is, az akkor vállalt kötelezettségeinknek eleget tenni pedig számunkra életöröm, mert hazánk épülését és egyházunk virágzását egymással ikertestvéreknek tartjuk. A keresztény lélektörténet és a materialista ideológia kölcsönös tiszteletbentartása mellett együttes erőfeszítéssel rakjuk le egy békés és boldog korszak szegletköveit, melyben az állam dolgozó népe és az egyház imádkozó hívei megelégedetten élnek majd jólétben és a szellemi élet szépségei áradnak el mindenütt a lelkekben.

PETHŐ ISTVÁN

Szentábrahámi Mihály tanítói

Egyházi és irodalomtörténeti jelentőségét halála kétszázadik évfordulóján lapunkban is már több cikk méltatta. E sorok célja csak annyi, hogy megismertesse az olvasóval azokat az eszméi irányzatokat és külföldi, korokban haladó szellemű személyeket, akikre nagy műve, a Summa megírásakor támaszkodott.

Egyetértünk Wilbur megállapításával, aki 1952-ben angolnyelvű uniárius egyháztörténeti művében azt mondja, hogy Szentábrahámi hittani tanításai nem

mutatnak előrehaladást Enyedihez viszonyítva, Szentábrahámi hangja mértéktartóbb, arra törekszik, hogy az unitarizmus iránt a más felekezetek előtt is rokonszenvet keltsen. Ezt latin nyelven írt nagy művével belföldön és külföldön egyaránt elérte. Vári Albert jól világítja meg, hogy Szentábrahámi hittani tanításainak elvi megállapításait, gondolatainak bibliai helyek sűrű idézésével való igazolását, idehaza tanulta Dávid Ferencről és társaitól, valamint Enyedi

Györgytől. Új azonban a forma, ahogyan azokat előadja. Nem kívülről veti tétélekbe, vagy kigondolt mesterként alakba önti az anyagot, hanem a kijelentés történetét dolgozza fel rendszerében.

Dávid Ferenc a tordai 1579. évi zsinatot egybehívó levelében írta: „semmi sem tartósabb igazság, mint ami a szentírásnak alapjaiból vétetik.” Ezt az elvi alapot viete magával többéves külföldi tanulmányútjára Szentábrahámi. A hollandiai és a német, s különösen a remonstráns teológiai tudománnyal való megismerkedése ezt az elvi alapot megerősítette, meggazdagította és az művében tudományos formát öltött.

Szentábrahámi 1712. tavaszán ment külföldre. Feljegyeztetett róla, hogy 1713. május 1-én iratkozott be a leideni és 1714. november 5-én az Odera melletti Frankfurt egyetemére, később Hallében is megfordult és 1715. augusztus 18-án érkezett vissza Kolozsvárra.

Szentábrahámi nem fogadta el a szociniánizmus tanításait, melyek külföldi tartózkodása idején mindennütt, de különösen holland földön igen népszerűek voltak. A hosszú éveken át Hollandiában élt Descartes (1595—1650) filozófiájának haladó szellemével rokonszenvezett, hiszen az a skolasztika megkötöttsége ellen lépett fel, de a kartézusi teológiát nem tette magáévá. Hatással volt rá a Coccejus képviselte frigyteológia is. Ez az elmélet kedvezett Szentábrahámi elveinek, aki első ízben alakítja irodalmunkban rendszerre az Isten és ember közötti „szövetség” gondolatát. Szentábrahámi Summájában azonban ennek az elméletnek csak a kereteit használja fel, amikor a „szövetség szerzőjéről, vagyis Istenről” tanít. Ez a külső keret alkalmat adott arra, hogy az unitárizmus Isten és emberfogalmáról a XVIII. század nyelvén beszéljen.

Hangsúlyoznunk kell, hogy Szentábrahámi dogmatikai művének külső terjedelmében is nagyobb részét, mintegy kétharmadát, erkölcsstani tanításai alkotják. Ez még Dávid-n át Servetustól származó hagyomány. „A keresztény erkölcsstani — írja Szentábrahámi — a teológiának az a része, mely cselekedetekre tanít.” Igaza van Wilburnak, aki szükségét látta annak, hogy megállapítsa, hogy Szentábrahámi erkölcsstani tanításainak az előadásánál nem támaszkodik a lengyel unitáriusok XVII. század elején megjelent rakowi kátéjára. Megállapításai nem egyeznek e káté anabaptista forrásból táplálkozó radikálizmusával, mely a lengyel szocinánusok tragédiájának alapja volt, mert a jezsuiták által szított katolikus lengyel állam a XVII. században ellenük fordult. Ezt az igazságtalan elbírálást teszi jóvá a mai lengyel történetírás és irodalomtudomány helyesen újraéledő ítélkezése.

Amikor Szentábrahámi etikai vonatkozású fejtegetéseit olvassuk, megállapíthatjuk, hogy bibliai helyek idézése mellett igen gyakran hivatkozik neves hollandiai remonstráns teológiai és erkölcsstani írókra, mint pl. Grotius Hugó (1583—1645) a világhírű jogtudós, Episco-

pius Simon (1583—1643) a remonstráns teológiai szeminárium alapítója, Curcellius István (1586—1659), svájci származású francia pap, aki a türelmetlenség elől keresett Hollandiában menedéket, Limborch Fülöp professzor (1633—1712), akinek a hálás kegyelet Rotterdamban egyik legszebb terén emelt szobrot, Crell Sámuel (1660—1747) a neves rakowi lelkész, Crell Kristóf fia, aki ugyancsak Hollandiában talált menedéket. Crell munkáját a neves fizikus Newton is támogatta, német nyelven írt kátéja elnevezésében is unitárius. A Cattenborgh: Bibliotheca scriptorum Remonstranti, 1728. c. művéből is sok adatot merített. Clericus Johann (1657—1756) Szentábrahámi hollandiai tartózkodása idején az egyháztörténet professzora volt, Erasmus és Grotius műveinek jeles kiadója. A genfi származású tudós egyébként, mint hebraista és filozófus is nevet biztosított magának.

Ismeretes, hogy a hollandiai Arminius Jakab leideni professzornak (1560—1609), a feltétlen predestináció tanát kárhóztató hívei 1619-ben testvérközösségben — Remonstrantse Broederschap egyesültek, s azóta önálló egyházi életet élnek. Első konfessziójuk, éppen úgy, mint az erdélyi unitáriusoké, az erasmusi humanizmus tanításait is figyelembe vette. A remonstránsok teológiai szemináriumának voltak nagynevű professzorai az előbb említettek. Szentábrahámi a nagy hírű Limborchot már nem ismerhette, de Crell Sámuellel később, püspök korában is levelezett, s Crell levelei a kolozsvári egyházi levéltárban fellelhetők.

Az említett holland tudósok mellett Szentábrahámi ismerte és használta a német teológus és filozófus Buddeus Johann (1667—1729) előbb hallei, azután jénei professzor moralis teológiáját ismertető Institutióját is.

Grotius és Episcopiusszellemi nagyságára nézve elég Schleiermacherre hivatkozni, aki 1840 táján írta, hogy a remonstránsoknak az az elve, hogy a szimbólikus könyvek tekintélyének tiszteletétől tartózkodni kell, már német földön is érezteti hatását. Ennek következménye az, hogy a XIX. század derekán az erdélyi unitáriusok már német egyetemekre küldik papjaikat továbbtanulásra.

Szentábrahámi egyike volt azoknak, akik hollandiai és külföldi tanulmányútját irodalmi munkásságában hazatérte után egyháza és egyben népe javára is hasznosította. A remonstránsok első közgyűlésüket 1630-ban tartották Rotterdamban, azóta is ott van egyházuk központja. Amikor az idei tavaszon egyházunk képviselőjében ott is látogatást tettünk, az egyházelnöki teendőket ellátó dr. Nordhoff lelkész szeretettel kaulauzolt könyvtárunkban is. Említette, hogy feljegyzéseik vannak, hogy a magyarok közül annak idején ki tanult körükben. E kapcsolatok teljes tisztázása szép feladat volna a kutató számára. Dr. Wery revü lelkészünk, aki részt vesz teológiai szemléjük szerkesztésében, az évforduló alkalmából ismertetést kért Szentábrahámiról is. Így emlékezetét az évfordulón két ország unitárius és haladó szellemű emberei is ápolni fogják.

Ferencz József

A türelmesség hagyományaiból

(Az előző számban megjelent cikk vége.)

Azt mondják, egyszer nagyon érdekes beszélgetés folyt le Rama Krishna és egy angol keresztény misszionárius között. Természetesen meg kell mondani, hogy az inkarnáció a hinduk számára nem jelent semmiféle nehézséget, mivel az ő hitük szerint Isten nem is egyszer, hanem nagyon sokszor inkarnálódott. Az ő szentkönyvükből olvassuk: „Valahányszor az igazságosság halálosan megmerevedett és az igazságtalanság kormányoz a földön, Isten emberré születik az emberek közé, hogy győzelemre vigye az igazságot, a szeretetet és a bölcsességet.” Az angol misszionárius majd hanyatvágódott a meglepetéstől, amikor Rama Krishna hirtelen így szólt: „Én üdvözlöm Jézus

Krisztust, mint inkarnálódott Istent”. „Mit tudsz Te Krisztusról?” — kérdezte a misszionárius. „Csak annyit, hogy láttam az ő esőernyőjét a te fejed felett. Ti keresztények kivétel nélkül mindnyájan oltalmazva vagytok az elvilágiasodás és a bűn esője ellen, az ő esőernyője alatt”. A misszionárius még tovább menve ezt kérdezte: „Vannak még mások is, akiknek a védelme alatt a népek megváltódhatnak, megőriztetnek? Van még a jézusin kívül másnak is olyan esernyője?” „Semmi kétség!” — felelte Rama. „Ott vannak a próféták, akik Krisztus előtt voltak. Vannak Istennek más inkarnálódottjai is, akik vigyáznak azokra, akik bennük hisznek. Ezek éppen olyan valóságok, mint a te Krisztusod.” „Nincs igazad” — felelte a misszionárius. „Istennek csak egy fia van.” A hinduizmusnak ez a messzemenően inkluzív magatartása adja meg az alapját, a másokkal szembeni türelmességnek. Az ő

Az evangélium fényénél...

János 6, 34: „Uram, mindenkor add meg nekünk ezt a kenyeret“.

Ha az isteni gondviselés áldásait értékelni tudó embert hálaadásának mai tárgya felől kérdezzük, feleletében kétségtelenül a Jézus tanította imádság eme soraira utal: „mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma“ — mert ez többé nemesak kérés, hanem beteljesedés is számára. Ime biztosítva munkája és verejtéke gyümölcse, a mindennapi kenyér s annak megszerzésében nyújtott segedelemért kíván ma Istennek hálaival adózni. A jézusi tanítás megélésében tökéletesedő keresztény ember a mindennapi élet fenntartásában mint elengedhetetlen szükségletet, a lelki táplálékot is áhítozza s ennek megszerzésének vágya semmivel sem kisebb mint a fizikai létet biztosító kenyéré. „Nemesak kenyérrel él az ember, hanem mindazzal is, ami az Úrnak szájából származik“ s ennek vágyával szól: „Uram, mindenkor add meg nekünk ezt a kenyeret“. Ne csupán holnap, hanem akkor is, amikor a mi életünk a földön már véget ér, hogy azok, akik utánunk következnek, azok is érezzék, jóságod és irgalmadat. Ezért add meg „mindenkor“ a lelki kenyeret.

A fejlődő élet követelményeit magáévá tevő ember a lelki szükséglet kielégítését épp olyan fontosnak tartja, mint az asztalára kerülő mindennapi kenyeret s ezért annak megszerzésével egyidejűleg lelki szükséglete kielégítését is akarja. És ez a vágy az, amely Isten többi teremtménye fölé emeli s amely megmutatja, mit kell tennie, hogy a jézusi követelménynek megfelelően elérje és magáévá tegye a tökéletesség állapotát. „Mindenek fölébe öltözzétek föl a szeretetet mint amely a tökéletességnek kötele“ írja az apostol, s „ha tökéletes akarsz lenni... jer, kövess engem“ — mondja Jézus, mert így válik számokra életté az, amiért mindennap imádkozol. Szeretet és tökéletesség. Ha e kettő az, amely életté formálódik lelkedben és ennek ereje külső és belső életed magatartásában egyaránt megnyilvánul, akkor csupán egyetlen dolog szükséges, hogy elszakíthatatlanul Istenhez kapcsolódj és ez a hálaadás. „Adjatok hálát az Istennek“ hangzik a zsoltár s mi imádkozó érzések közepette adunk hálát Isten kenyéradásában megmutatkozó végtelen jóságáért. De nem feledkezünk meg a hálaadásban a menyeyei kenyérről sem, amely Isten gyermekévé formáló erejével mondatja ma velünk: „Uram, mindenkor add meg nekünk ezt a kenyeret“. Ámen.

KELEMEN MIKLÓS lelkész

Pantheonjukban mindig van hely egy új istenség számára. Az az alapelvük, hogy mindnyájan egy felsőbb lény manifestációi. Az az exkluzív tulajdonság, melyet a kereszténység Jézus számára megkövetel, ez az ami elhidegíti az orthodoxiát a hinduizmustól. Rama Krishna nagy barátja volt a Brahma-Samaj mozgalomnak, amely indiai vonatkozásban az unitarizmust jelenti. Keshab Chandara Sen, a Brahma-Samaj mozgalom egyik legnagyobb vezető egyénisége, prédikált a mi unitárius templomainkban, amikor Angliában járt. Keshabbal Rama Krishna szoros egyetértésben és barátságban volt. Első találkozásuk alkalmával sok fontos kérdést megvitattak. Ezt a beszélgetést Rama Krishna egy történettel fejezte be. „Istenre — mondotta Rama Krishna — mindenki a saját személyes tapasztalatának a fényében gondol. Az emberek látnak egy kaméleont, amint megy fel a

Egy 400 éves évfordulóról

A csehszlovákiai unitáriusok ebben az évben ünneplik az unitarizmus Közép-Európában való kezdetének 400. évfordulóját. Június 22-én Prágában a város egyik legnagyobb előadótermében hatalmas közönség sereglett össze. Dr. Dusan Kaffka, a prágai első unitárius egyházközség lelkésze ünnepi beszédében kiemelte, hogy az unitarizmus 400 évvel ezelőtt hódította meg sok népnek a lelkét Európa-szerte. Bohémiában éppen az orvos Serveth Mihálynak a tanításai találtak követőre John Kalenec személyében, aki az ún. „Unitas Fratrum“ közösség vezetője volt. Kalenec 1542-ben megjelent könyvében éppúgy, mint Serveth, tiltakozott mindazon kegyetlenségek ellen, amelyeket keresztény emberek a Szentháromság nevében elkövettek. Az unitárius szervezkedés Bohémiában csakhamar lehetlenné vált, a gondolat azonban sohasem tűnt el a cseh nép szívéből. Lengyelországban az unitárius mozgalom sokkal eredményesebb volt. 1558-ban jelenik meg Krakóban Blandrata doktor, akinek a hatása nagy lendületet adott az unitarizmus további fejlődésének. Ugyanebben az időben tűnnek fel az unitarizmus hirdetői Lithuaniában és Transylvániában is, ahol az unitarizmus azóta megszakítás nélkül fennmaradt. Ugyanezen az ünnepségen doktor Karel Haspl, a csehszlovákiai unitárius egyház elnök-lelkésze beszédében rámutatott arra, hogy az unitarizmus kezdetől fogva a tudományos és szociális fejlődés szolgálatában áll és sohasem szünt meg a béke gondolatát terjeszteni.

Az emlékünnepe ún. Flower Ceremony-val ért véget, amelyben szimbólikusan jutott kifejezésre az emberi szívek egységének gondolata.

Nagyon érdekes volt — írja dr. Dusan Kaffka lelkész, püspöki helynökhöz küldött levelében — amikor ezen a nyáron szüleim házában ráakadtam Jókai: „Egy az Isten“ c. regényének egy régi kiadására, amelyet valamikor 1887-ben fordítottak le. Amint édesapám mondta, ez a könyv volt messzemenően a mi otthonunknak és családunknak az unitárius vezérkönyve. Ebből a könyvből kaptuk mi először az unitárius vallás alapelveit.

Jólesik nekünk az unitárius léleknek ez a testvéri találkozása.
Pethő István

„Három férfi ment az erdőn. Szembe sompolygott velük a tigris. Az első így szólt: Testvéreim, sorsunk megpecsételődött, a halál elkerülhetetlen. A tigris mindnyájunkat felfal.

Aki így szól, az fatálista.

A második kiáltott: Testvéreim! Hárman együtt kiáltunk Istenhez segítségért. A könyörgés meg fog menteni bennünket.

Aki így szól, az jámbor.

Miért nyugtatnók Istent? Jegyezte meg a harmadik, másszunk fel mind a hárman a fára.

Aki így szól, az valóban szereti Istent. (Indiai mese)

fára. Az egyik utána megy egészen az ág hegyéig és aztán lejön. Kijelenti barátainak, hogy: „A gyík zöld.“ Akkor egy másik ember megy fel a fára, hogy lássa ő is saját szemével az állatot. Lejön és azt mondja: „Az állat piros“. A harmadik hasonlóan eslelekszik és amikor lejön, azt mondja: „A gyík kék“. Így kezdődik egy véres öldökléssel keletkező perlekedés. Egy arra menő magános utas látva ezt a tülekedő tumultust, kutatni kezdte, hogy mi az oka. A perlekedők elmondták neki problémájukat. Erre ő így kiáltott fel: „Oh, a kaméleon. Ott él fenn a fán, amely alatt én alszom. Nem viseli sokáig egyik színét sem. Néha kék, néha zöld, néha meg egészen színtelen.“ Így van Isten is — következtette Rama Krishna — kifogyhatatlan a megjelenésében. Minden léleknek a maga módján jelenik meg Isten.“

Pethő István

